

Ruce v hlíně

Jaká rajčata je nejlepší pěstovat? Kdy sázet česnek? Jak si poradit s přemnoženými slimáky? O těchto a dalších stovkách otázek dokážeme s nadšením mluvit dlouhé hodiny. **ZAHRÁDKAŘENÍ JE ČESKÁ VÁŠEŇ.**

text: Eva Tichá

foto: Getty Images, Shutterstock, Michal Sváček MAFRA

Nechceš cukety? Podobnou otázku jste v poslední době jistě někomu položili nebo ji sami dostali. Záleží na tom, zda máte záhony, nebo ne. Zní tady okolo nás. V podtextu dotazu je slyšet čiré zoufalství.

Cuketa je plodina, kterou na jaře s nadšením dáváme na záhony, zkrájá léta se těšíme z prvních plodů, načež ji po pár týdnech kvůli obřím výnosům nemůžeme už ani vidět. V českých zahrádkách jsou cukety vidět téměř všude. Na pěstování je to rostlina nenáročná – zvládne ji i začátečník – a hodně plodí. Nabídky na její darování jsou proto teď slyšet skutečně všude.

„Doma máme věčně cukety, všichni kolem mě mi je pořád vnucují, ale že by mi někdo nabídl kus prasete, to ne!“ postěžoval si před pár dny ve vlaku na trase Beroun–Praha jeden muž druhému. Vystihl tak situaci, v níž se zahrádkáři aktuálně nacházejí – prožívají vrchol sezony, jejich záhony plodí, úrodu už sami nezvládají sníst ani jinak zpracovat, tak se o ni dělí s okolím.

Češi jsou nadšenými zahrádkáři. Na záhonech a v zahradách je uvidíte na vesnicích, v malých i velkých městech, oblíbený koníček je to i v Praze. Nejde přitom o žádnou módu posledních let, zahradničíme od nepaměti. Ruce do hlíny nořili už naši předci u svých domků, s rozvojem měst a s industrializací se přesouvali do zahrádkářských kolonií. Jen důvody téhle činnosti se v čase mění.

Do obchodu? Na záhon!

Vlastní ovoce a zeleninu si dnes pěstují čtyři z deseti Čechů. Většinou zahrádkáři přitom stačí ujít pár kroků z kuchyně a už jsou na záhonu. Ta největší část lidí

má totiž zahradu u svého domu (78 %), 10 % na chatě a 8 % v zahrádkářské osadě. „Často diskutované komunitní zahrady jsou dnes v oblibě, ale z hlediska počtu zahrádkářů i množství vypěstované zeleniny jde o okrajovou záležitost,“ říká Petr Daněk z Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, který se spolu s dalšími vědci v rámci projektu Prostory tiché udržitelnosti zabývá výzkumem zahrádkářství v Česku.

V české společnosti má tento koníček pevnou a neměnnou pozici. Loňské sociologické šetření ukázalo, že zahradníci 42 % obyvatel, před pěti lety jich bylo 39 % a o pět let dříve to bylo 43 % obyvatel. Češi přitom se svými pěstebními výnosy nejsou žádní troškaři, na záhonech se jim rodí slušná úroda, díky které část roku téměř nemusí chodit nakupovat do obchodů, na trhy nebo k farmářům.

V domácnostech zahrádkářů tvoří vlastní vypěstované plodiny 28 % celoroční spotřeby zeleniny a stejné množství spotřeby ovoce. Čeští zahrádkáři navíc nejsou žádní škulilové, z čehož se těší zejména jejich okolí. „Plody zahrádkářství využívají i domácnosti, jež samy nezahrádkají, 7 % spotřeby ovoce a zeleniny všech českých domácností pochází z darů od zahrádkářů,“ zjistili výzkumníci.

Kvalita pod kontrolou

Pětatřicetiletá Pavla Kanická si s manželem pořídila zahrádku v jedné z pražských osad před osmi lety. „Chtěli jsme, aby dcera věděla, že ovoce a zelenina nerostou v obchodě, ale že se musí vypěstovat a že to stojí docela dost úsilí,“ popisuje počátky svého zahradničení v kolonii v Praze 6. Měli štěstí, pozemek koupili od jedné starší paní. Na zahradě kromě chatky nebylo nic, majitelka

neměla sílu se jí věnovat, tak začali budovat záhony, vysadili stromy, pořídili bazén.

„Stromy už nám nesou plody, i když letos jsme málem přišli o švestku, zahrádku nám stejně jako jiným likvidují slimáci, přesto jsme rádi, že ji máme. Zvlášť loni a letos jsme ji ocenili v době lockdownu,“ říká Pavla Kanická.

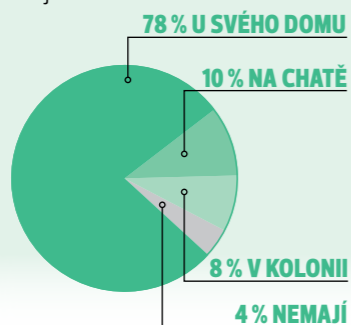
Ona ani její manžel se zahradničení nikdy předtím nevěnovali. Věděli, že zahrada obnáší spoustu dřiny, přesto byli překvapení, kolik času a energie práce na ní spolyká. „Věděli jsme, že to bude práce, ale že jí bude až tolik, to nás zaskočilo,“ směje se. „Ale jsme rádi, že ji máme, že máme svoje ovoce a zeleninu, o kterém víme, jak jsme ho vypěstovali, že aspoň část roku nemusíme kupovat věci dovezené zdaleka a bez chuti.“

Slova Pavly Kanické potvrzují to, co při výzkumu zjistili i vědci – zahrádkaření je fenomén prostupující napříč společností. „Lidé se této aktivitě věnují bez ohledu na vzdělání

ČESKO, ZEMĚ ZAHŘÁDKÁŘŮ

Vlastní ovoce a zeleninu si dnes pěstují čtyři z deseti Čechů. Největší část lidí má zahrádku. Kde?

nebo příjem,“ říká Petr Daněk z Masarykovy univerzity.

Jeho slova potvrzuje i představa Českého zahrádkářského svazu Stanislav Kozlík. Chudí lidé pěstovat si vlastní zeleninu a ovoce není primárně motivovaná ekonomickými důvody, ale tím, že chtějí mít pod kontrolou to, co jedí. Jde jim především o kvalitu. „Ono když si všechno spočítáte a zahrnete do toho čas a práci, zjistíte, že jste pěstováním nic nešetřili, ale že máte velmi drahý koníček. Jenže kdo jednou sní rajče vypěstované na záhonu, už to kupované z obchodu nechce,“ říká Stanislav Kozlík.

Prázdninové gajeje

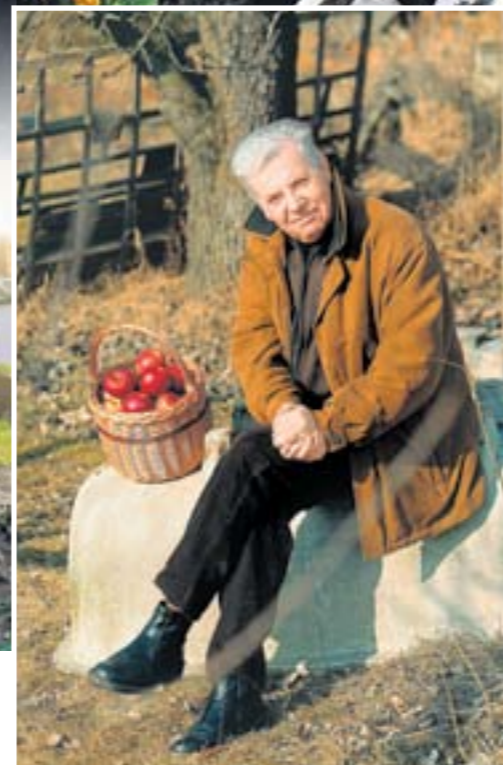
V generaci lidí 40+ dokázali mnozí rodiče a prarodiče vypěstovat k čemukoli spojenému se zahradou slušnou averzi. Jako děti na ní museli pracovat, často za trest, když něco provedli, plody ze zahrady se jedly monotónně týdně, protože alternativa neexistovala. V záhonech nebyly žádné kanadské borůvky, melouny či broskve, ale jen rybíz a angrešt, maximálně maliny.

„Každé prázdniny jsem musel u prarodičů povinně otrhávat rybíz. Dokud jsem to neudělal, nesměl jsem jít s kamarády ven. Babička pak z něj dělala šťávu a týdně pekla stále stejný koláč s drobenkou. Rybíz jsem od té doby nesnášel,“ vzpomíná Václav Skořápek na počátky své nelásky k zahradě. „Měli jsme ji doma i u prarodičů a mám ji spojenou

jen s prací, takže když jsem dospěl, věděl jsem naprosto jasně, že ji nechci.“

Dlouhá léta v dospělosti mu předsevzetí vydrželo. „Jenže když se nám narodilo první dítě a za rok a půl druhé, víc jsme přemýšleli o tom, jaké jídlo v obchodech prodávají, že ovoce ani zelenina nemají žádnou chuť, a také nám bylo v bytě občas dost těsno, tak jsme začali shánět pozemek,“ popisuje Václav Skořápek změnu ve svém chování. Nakonec si koupili starou chalupu s menším pozemkem a od té doby tam tráví každou volnou chvíli. „Zahrada a dům je velká dřina, ale najednou mě to začalo bavit. Je to dobrý relax, protíváha tomu, kdy celé dny sedím u počítače a nic hmatatelného za sebou nevidím.“

Podobných lidí jako on je celá řada. Vědci se

FENOMÉN PŘEMEK PODLAHA

Přezdívalo se mu král kutilů a zahrádkářů. Přemek Podlaha se svým televizním Receptářem trhal rekordy sledovanosti, ale než se pořad objevil na obrazovce, dlouho ležel v šuplíku. Podlaha s nápadem přišel v roce 1970, ale u vedení televize neuspěl. „Čekal jsem 17 let, než ten pořad schválili,“ vzpomínal Přemek Podlaha v roce 2014 v Benešovském deníku. Receptář nejen na neděli se na obrazovce objevil v lednu 1987 a okamžitě z něj byl fenomén. Sám Podlaha přitom o sobě říkal, že není manuálně zručný, ale bavilo ho vše kolem zahrady. „Strašně jsem miloval jezdit po polích, po lukách, po lesích, k rybníkům. Chtěl jsem dělat o hnoji a o kytkách, což nikoho jiného nebavilo.“

sociologickému výzkumu zahrádkaření v Česku věnují dlouhodobě, mají v rukou data za několik let a mohou tak posoudit, jestli se nějak mění vztah lidí k tomuto koníčku. Příliš ne, je to oblíbená činnost a má silnou pozici, kterou jen tak něco neotřese.

Proměna českých zahrad

O zahrádkářích často máme zkreslené představy. Typický milovník pěstování ovoce

a zeleniny je v očích většiny muž či žena důchodového věku, žijící na venkově a u svého staršího domku má pár kytek a k tomu záhony s brambory, cibulí, řepou a skleník s rajčaty a paprikami. Podle představ jsou to lidé nižšího vzdělání a nižších příjmů, zahradníci především proto, aby ušetřili.

Realita je ovšem odlišná a daleko pestřejší. Zahradničení se věnují všichni lidé napříč společností. „Mezi zahrádkáři

není ani jedna věková či příjmová skupina zastoupená víc. Jde skutečně o průřez společností, pouze na venkově zahrádkaří víc, což je dáno větší dostupností pozemků. Také důchodci zahrádkaří o něco častěji než mladší věkové kategorie, mají na svůj koníček víc času,“ říká Petr Daněk z Masarykovy univerzity.

Zahrádkaření v Česku jistou menší proměnou prošlo, podobně jako celá společnost. V období před rokem 1989 bylo motivováno snahou vykryt socialistický nedostatek ovoce a zeleniny v obchodech, koníček také nahrazoval nedostatek jiného vyžití. Hranice byly zavřené, nedalo se cestovat a lidé hledali způsob, jak trávit volný čas. Lidem ve městech navíc chyběl kontakt s přírodou a ruce ponořené v hlíně byly příjemným protipólem života uprostřed šedivých panelákových sídlišť.

Po roce 1989 se zahrádkáři i české zahrady proměnili. Jejich užitkové části ustoupily zábavě. „Lidé si chtěli na zahradě především odpočinout, začali cestovat, neměli tolik

času a pěstební plochy vyměnili za trávníky, bazény a plochy pro grilování. V poslední době ale pozorujeme obrat, trávníky zase ustupují záhonům jahod, keříkům rajčat, angreštu, rybízu a ovocným stromům,“ říká Stanislav Kozlík z Českého zahrádkářského svazu.

Zahrádky napříč Evropou

My Češi se rádi pyšníme tím, že jsme národ „Mičurinů“ a kolonie zahrádek jsou naším specifickým. Není to tak úplně pravda. Zahrádkářské osady a užitkové zahrádky okolo rodinných domů jsou běžně vidět ve východní Evropě, stejně tak třeba v Německu, Rakousku, Švýcarsku či Velké Británii.

Navíc všude ve velkých městech vznikají komunitní zahrady, kde hospodaří několik rodin dohromady třeba uvnitř vnitrobloků, obyvatelé tam využívají i každý metr čtvereční před bytovými domy. Často můžete vidět vyvýšené záhony s vysázenými jahodami, rajčaty či okurkami bez oplocení, přesto je nikdo neukradne. U nás věc nepředstavitelná.

„Reálně se ale v západoevropských státech samozásobitelství věnuje méně lidí, i když ani tam nejde o zanedbatelné množství a obliba domácího

pěstování roste. Rozdíl svádí k tomu, interpretovat zahrádkářství jako pozůstatek socialismu, strategii přežití strádajících vrstev nebo projev ekonomické zaostalosti. Taková vysvětlení vycházejí spíše z předpokladů nebo nepřesných interpretací,“ říká Petr Daněk z Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity.

Fenomén zahrádkářství má dlouhou historii. V Evropě se organizované zahrádkářské kolonie poprvé objevily v polovině 19. století a souvisely s průmyslovou revolucí a stěhováním venkovského obyvatelstva do měst. Jak uvádí ve své diplomové práci z roku 2014 Lucie Sovová, která je také součástí týmu vědců v projektu Prostory tiché udržitelnosti, zahrádka a práce na ní dělníkům pomáhaly udržet kontakt s jejich venkovským původem, zlepšovaly jejich zdraví a jídelníček, sloužily i jako prevence sociálních nepokojů v naději, že unavený dělník-zahradník nebude mít čas poslouchat myšlenky utopického socialismu.

V období hospodářské krize a dvou světových válek zahrádky nahrazovaly nedostatek na trhu s potravinami, po válce v zemích na západ od nás jejich popularita s rostoucí ekonomickou situací lehce opadla, ve východních zemích se stávaly místem relativní svobody v nesvobodě. Samozásobitelská tradice tehdy pokračovala vlivem mizerné nabídky obchodů.

I když se poválečný vývoj v západních a východních

TROCHU JINÉ ZAHRADY

Komunitní zahrady vznikají především ve velkých městech a jsou příležitostí pro ty, kdo nemají moc času, zkušeností a peněz na klasickou zahrádku. V komunitní zahradě se za úplatu pronajímá záhon či záhony, na každém pak je, co si do nich kdo vysadí. Seznam komunitních zahrad najdete například na www.kokoza.cz/mapa.

Permakulturní zahrady jsou založené tak, aby tvořily trvale udržitelný a samostatně se obnovující systém bez velkých zásahů člověka. Zakázané jsou postřiky proti škůdcům, panuje v nich určitý chaos, protože tam chybí pravidelně vytvořené záhony. Zahrady jsou především uživatelské, měly by majitelům poskytovat celoroční zásobu plodin.

Přírodní zahrady asi nejvíce ze všech zahrad připomínají klasické venkovské zahrádky. Vypadají lehce chaoticky a neuklizené, na zimu se v nich nechává listí i spadlá jablka pro zvířata. Nesmějí se v nich používat chemie, umělá minerální hnojiva ani rašelina, přípravky schválené pro ekologické zemědělství jsou dovolené. Více na www.prirodnizahrada.eu.

zemích odlišoval, víc než 30 let po pádu komunismu mají zahrádkáři napříč Evropou pořád mnoho společného. „Například v Rakousku zahradničení stejně jako u nás postupuje napříč společenskými třídami, což nás překvapilo, protože po válce se obě země vyvíjely zcela jinak a rozdíl v ekonomické úrovni, fungování státního aparátu i vztahu k půdě je mezi oběma státy zřetelný i dnes,“ říká Petr Daněk z Masarykovy univerzity. Podobně je na tom i Nizozemsko. Srovnávací studie českých a nizozemských zahrádkářů ukázala, že motivace i množství vypěstovaných potravin se v obou zemích liší jen minimálně.

Konec kolonií?

Když se loni v dubnu po restrikcích kvůli pandemii jako první otevřely prodejny hobbymarketů, bylo jasné, že jsme národ zahrádkářů a kutilů. Češi prodejny vzali útokem.

Nakupovalo se vše – nářadí a stroje na údržbu zahrad, zahradní nábytek, sazenice zeleniny, květin i hnojiva.

Hobbymarkety dlouhodobě už předtím hlásily nárůst prodeje, během pandemie zájem o zahradničení ještě narostl. Každý pátý Čech loni uvedl, že na tento koníček dává víc peněz než před pandemií, a průzkum Equabank ukázal, že téměř každý čtvrtý zahradě věnoval víc času než roky předtím.

Zahrádky v době pandemie kromě samozásobování plnily spoustu dalších funkcí. Lidé si i přes omezené možnosti volného pohybu díky nim udržovali fyzickou, byli na čerstvém vzduchu a nepřerušili ani sociální kontakty. „V bezpečí přes plot se mohli bavit se sousedy, a tak nebyli v naprosté izolaci,“ říká Petr Daněk.

Pandemie probudila větší zájem o zahradničení, negativně se však projevila na trhu se zahrádkami. Ty už před ní

byly nedostatkovým zbožím, teď se situace ještě víc zhoršila. „Ceny pozemků, podobně jako u bytů, vzrostly a zahrádky se hlavně ve městech stávají naprosto nedostupné,“ říká Stanislav Kozlík z Českého zahrádkářského svazu.

Smutnou zprávou je, že navzdory rostoucímu zájmu lidí o zahrádkářství počet zahrádkářských kolonií neustále klesá. Ve velkých městech často bývají vtaženy do mocenských sporů a ustupují jiným zájmům. „Za posledních 10 let bylo jen v našem svazu napříč republikou zrušeno dva tisíce zahrádkářských kolonií,“ počítá Stanislav Kozlík.

A další budou následovat. „Třeba Brno v územním plánu počítá s úbytkem 50 % ploch zahrádkářských osad. Pokud takový plán město schválí, bude to katastrofa,“ říká Stanislav Kozlík. Pozemky se záhony nejčastěji ustupují výstavbě developerských vilových čtvrtí či bytových domů, někdy jejich historie končí s výstavbou komunikací.

Zahrádkářské osady přitom kromě pěstování ovoce a zeleniny plní řadu nezanedbatelných funkcí. Vzrostlé stromy, keře a rostliny mají pozitivní dopad na městské klima, je v nich spousta druhů volně žijících živočichů, zelesň má blahodárný vliv na psychiku. Práce na zahradě udržuje fyzickou, je to místo cíle sociální interakce, děti přirozeným způsobem poznávají přírodní zákonitosti. A jak se náš život přesouvá do virtuálního světa, vypěstované plodiny jsou skvělým protikladem nehmátného online prostoru.

Byla by škoda o tohle všechno přijít.

eva.ticha@mfdnes.cz ■

